

Το μοντέλο της Κριτικής Ταξιδιωτικής Παιδαγωγικής και η αξιοποίησή του στη διδασκαλία των Κοινωνικών Επιστημών

<https://doi.org/10.69685/STSH5265>

Δημακοπούλου Φωτεινή

Σύμβουλος Εκπαίδευσης ΠΕ78 Κοινωνικών Επιστημών, M.Ed/M.Sc
fdimako@sch.gr

Περίληψη

Στο παρόν άρθρο παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο της Κριτικής Ταξιδιωτικής Παιδαγωγικής, μία νέα παιδαγωγική προσέγγιση με κύριο στόχο την καλλιέργεια της ενεργού πολιτειότητας. Αρχικά επιχειρείται ο εννοιολογικός προσδιορισμός του όρου, ορίζεται το θεωρητικό πλαίσιο και αναδεικνύεται η σχέση με τη διδασκαλία της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής. Πρόκειται για μία καινοτόμα και αυτόνομη παιδαγωγική προσέγγιση, που δίνει έμφαση στις κατάλληλα οργανωμένες ταξιδιωτικές εμπειρίες, όπου οι μαθητές κατά τη διάρκεια του ταξιδιού έρχονται σε επαφή με πολιτισμούς, προσεγγίζουν ζητήματα κοινωνικά, ιστορικά, πολιτικά και εμπλέκονται σε βιωματικές δραστηριότητες. Στόχος της κριτικής ταξιδιωτικής παιδαγωγικής είναι η δημιουργία κριτικά σκεπτόμενων πολιτών, που επαναπροσδιορίζουν την αλληλεξάρτηση μεταξύ ατομικού και κοινωνικού πλαισίου, διαμορφώνουν στάσεις και υιοθετούν αξίες, συνεισφέροντας ουσιαστικά στη θεμελίωση ενός βιώσιμου πολιτισμού. Το περιεχόμενο της συγχρονίζεται αβίαστα με τα νέα προγράμματα σπουδών της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης και η εφαρμογή της οδηγεί στην ορθολογική κοινωνική αντίληψη και πολιτική σκέψη.

Λέξεις-κλειδιά: ταξιδιωτικές εμπειρίες, κριτική παιδαγωγική, πολιτειότητα, Κοινωνική & Πολιτική Αγωγή

Εισαγωγή

Η μάθηση αποτελεί μια διαδικασία που μπορεί να λάβει χώρα σε ποικίλα μαθησιακά περιβάλλοντα εντός και εκτός σχολικής αίθουσας (Καρνέζου, 2010). Όπως αναφέρουν οι Kuuskorpi & Gonzales (2011), ο ΟΟΣΑ ορίζει τα μαθησιακά περιβάλλοντα ως «τους φυσικούς χώρους που υποστηρίζουν πολλαπλά και διαφορετικά μαθησιακά και διδακτικά προγράμματα και παιδαγωγικές. Με μία πιο στενή έννοια μπορεί να είναι μία συμβατική τάξη και με μία πιο ευρεία έννοια, ένας συνδυασμός από τυπική και άτυπη εκπαίδευση, όπου η μάθηση λαμβάνει χώρα μέσα και έξω από το σχολείο». Τα αποτελεσματικά μαθησιακά περιβάλλοντα είναι ευέλικτα, συνδυάζουν δραστηριότητες τυπικής και άτυπης μάθησης, αναγνωρίζοντας ότι η μάθηση μπορεί να συμβεί μέσα και έξω από το σχολείο και οποιαδήποτε στιγμή (Oblinger, 2006). Παρέχουν τη δυνατότητα για βιωματική και αυθεντική μάθηση, ενισχύουν την αλληλεπίδραση μεταξύ των μαθητών, μετατρέπουν την πληροφορία σε εμπειρία, ενισχύουν την αυτενέργεια των μαθητών, παρέχουν τη δυνατότητα για ανατροφοδότηση και αναστοχασμό και εν τέλει υποστηρίζουν τη μάθηση περισσότερο (Chism&Note, 2006).

Η «εκπαίδευση έξω από την τάξη» μέσω των εκπαιδευτικών εκδρομών/ταξιδιών, η ανάπτυξη υπαίθριων δραστηριοτήτων, οι εκπαιδευτικές επισκέψεις σε σημεία ιδιαίτερου ενδιαφέροντος (μουσεία, αρχαιολογικοί χώροι, θέατρα, φυσικά αξιοθέατα, χώροι πολιτικού και κοινωνικού ενδιαφέροντος), οι μετακινήσεις μαθητών/μαθητριών στο πλαίσιο ανταλλαγής μαθητών (αδελφοποιήσεις, ευρωπαϊκά προγράμματα), προσφέρουν στους μαθητές ψυχαγωγία και απαραίτητες γνώσεις, αλλά το περιεχόμενό τους είναι αναγκαίο να στοχεύει κυρίως στην ανάπτυξη και στην καλλιέργεια ισχυρών μεταγνωστικών, κοινωνικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων (21stCenturySkills), που θα καταστήσουν τους μαθητές/μαθήτριες από απλούς επισκέπτες σε περιηγητές, ταξιδιώτες, κριτικά

σκεπτόμενους και ενεργούς πολίτες του κόσμου. Επομένως είναι αναγκαίο να τονιστεί ο μαθησιακός και παιδαγωγικός χαρακτήρας των σχολικών εκδρομών και να αναδειχθεί η εκπαιδευτική τους διάσταση, καθώς, σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες, παρατηρείται έντονα το ψυχαγωγικό στοιχείο και λιγότερο ο αυθεντικά παιδαγωγικός τους χαρακτήρα (Σακκά, 2018).

Κριτική ταξιδιωτική Παιδαγωγική: εννοιολογική αποσαφήνιση

Το 2005, τέσσερις μαθητές και ο εκπαιδευτικός τους Johnstone Brian, δημιούργησαν έναν μη κερδοσκοπικό οργανισμό με σκοπό την οργάνωση, το συντονισμό και την υποστήριξη εκπαιδευτικών ταξιδιωτικών προγραμμάτων, με κύριο στόχο την ευαισθητοποίηση των νέων σε κοινωνικά προβλήματα, παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, φτώχειας και ανισότητας. Το χρονικό διάστημα που προηγήθηκε των εκπαιδευτικών ταξιδιών ο Brian Johnstone, στο πλαίσιο των μαθημάτων δημοσιογραφίας που δίδασκε, ανέπτυξε ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα, όπου έδινε τη δυνατότητα στους έφηβους μαθητές να συζητούν κρίσιμα κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά θέματα, ζητήματα ανισότητας και ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε ατομικό, τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο. Κατά τη διάρκεια των συναντήσεων αυτών, οι μαθητές μοιράστηκαν τις ανησυχίες τους, μίλησαν για τις προσωπικές τους εμπειρίες ρατσισμού, οικογενειακής βίας, φτώχειας αλλά και για τα ζητήματα που απασχολούσαν την κοινότητα, όπως η μετανάστευση, οι φυλετικές σχέσεις κ.λπ.. Στη συνέχεια οι μαθητές συμμετείχαν σε εκπαιδευτικά ταξίδια με προορισμό τη Βενεζουέλα, τη Γουατεμάλα και την Ταϊλάνδη, συναντήθηκαν με άλλους λαούς και πολιτισμούς αναπτύσσοντας δεξιότητες διαπολιτισμικής επικοινωνίας, συνειδητοποίησαν τον παγκόσμιο χαρακτήρα των κοινωνικών προβλημάτων, εντόπισαν παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων (κοινωνικές ανισότητες, καταπίεση), ανέπτυξαν κριτική συνείδηση και παγκόσμια συμπόνια και μετασχηματίστηκαν σε κριτικά σκεπτόμενους και αλληλέγγυους πολίτες του κόσμου. Αυτή η φιλοσοφία αναπτύχθηκε με την πάροδο των ετών και ο Brian Johnstone το 2014, εισήγαγε την έννοια της κριτικής ταξιδιωτικής παιδαγωγικής, μια νέα παιδαγωγική προσέγγιση με κύριο στόχο την προώθηση της κριτικής συνείδησης μέσω ταξιδιωτικών εμπειριών (Johnstone, 2014).

Κριτική Ταξιδιωτική Παιδαγωγική και μαθήματα Κοινωνικών Επιστημών

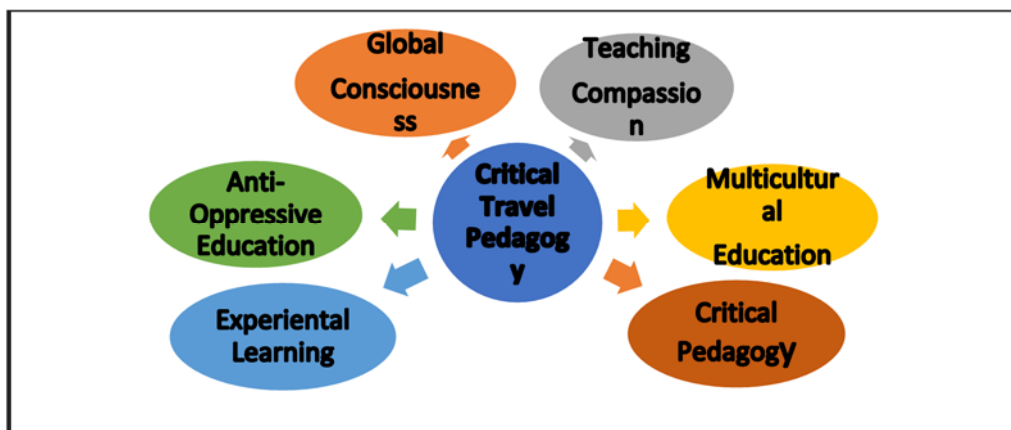
Βασικός σκοπός του μαθήματος «Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή», όπως αναφέρεται στα Νέα Προγράμματα Σπουδών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, αποτελεί η ανάπτυξη και εξέλιξη δημοκρατικών πολιτών σε μια υγιή δημοκρατία με την προβολή της σημασίας της ανάπτυξης του εαυτού σε κάθε κοινωνική ομάδα και με εφόδια την κριτική σκέψη, τη δημιουργική φαντασία και τη λογική ανάλυση, ώστε μικρά ή μεγάλα γεγονότα της επικαιρότητας να ερμηνεύονται όχι μόνο πραγματολογικά ή ιδεολογικά αλλά και ουσιαστικά και επιστημονικά, και να κατανοούνται καλύτερα οι εξελίξεις. Τούτο επιτυγχάνεται με την κινητοποίηση των μαθητών και των μαθητριών κυρίως με δραστηριότητες βιωματικές, έτσι ώστε να αντιλαμβάνονται και να προσδιορίζουν τον εαυτό τους στην κοινωνική του διάσταση, να συνειδητοποιούν τους ρόλους που απορρέουν από την ένταξή τους στις διάφορες κοινωνικές ομάδες -από τις πρωτογενείς έως τις ευρύτερες- και τους τρόπους με τους οποίους εσωτερικεύουν τους ρόλους τους από τη θέση στην ομάδα που βρίσκονται κάθε φορά. Η διαδικασία αυτή οδηγεί σταδιακά στην καλλιέργεια της αυτογνωσίας και του αυτοέλεγχου, ώστε να γίνουν ενεργοί και δημιουργικοί δημοκρατικοί πολίτες (Φ.Ε.Κ. 202, τ. Β' 19-1-2023 & Φ.Ε.Κ. 139, τ. Β' 18-1-2023).

Το μάθημα νοείται ως βιωματική διαδικασία μέσω της οποίας το κοινωνικό υποκείμενο κατανοεί τον εαυτό του ως μέλος διαφόρων ομάδων -πρωτογενών, δευτερογενών και ευρύτερων - και τους ρόλους που απορρέουν από αυτές, με στόχο την ανάπτυξη ικανοτήτων και την καλλιέργεια όλων εκείνων των δεξιοτήτων που χαρακτηρίζουν τον ενεργό δημοκρατικό πολίτη. Όλη αυτή η διαδικασία περιλαμβάνει τρόπους μετάδοσης των κανόνων της πολιτικής συμπεριφοράς, που συμπεριλαμβάνουν και άλλους φορείς κοινωνικοποίησης

και δε θεωρεί το σχολείο ως μοναδικό φορέα μαθήσεως. Επιδιώκεται δηλαδή η κοινωνική και πολιτική εκπαίδευση του μαθητή όχι μόνο μέσω της διδασκαλίας των κανόνων και των θεσμών αλλά και μέσω της μίμησης, της ταύτισης με ορισμένα σύμβολα, ομάδες, ιδέες με τις οποίες επιδιώκει ή τυχαίνει να έρχεται σε επαφή, είναι δηλαδή αποτέλεσμα των εμπειριών και των βιωμάτων που αποκτά ενώ κινείται σε διάφορους χώρους ήτοι οικογένεια, σχολείο και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον (Τερλεξής, 1975).

Τα νέα ΠΣ της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης προωθούν την ενεργό συμμετοχή όλων των μαθητών και των μαθητριών μέσω της δημιουργίας περιβαλλόντων καθοδηγούμενης μάθησης, αυτενέργειας, συνεργατικής δράσης, διερευνητικής μάθησης, βιωματικής προσέγγισης, επίλυσης προβλήματος, επικοινωνιακής προσέγγισης και μετασχηματιστικής λογικής. Η διδακτική του μαθήματος σχεδιάζεται έτσι ώστε να υποστηρίζει δημοκρατικές συμπεριφορές και στάσεις και να συμβάλλει θετικά στους παράγοντες πολιτικής αποτελεσματικότητας, πολιτικής και κοινωνικής συμμετοχής και δημοκρατικού προσανατολισμού των μαθητών. Η επιλογή των θεματικών ενοτήτων, η προσέγγιση των θεμάτων με συμμετοχικές και βιωματικές μεθοδολογίες που προωθούν την ανακαλυπτική μάθηση, αναπτύσσουν δεξιότητες και ικανότητες για αυτόνομη και δημιουργική δράση, καλλιεργούν στάσεις, αξίες και ρυθμίζουν τη συμπεριφορά των μαθητών για τη δημοκρατική, υπεύθυνη και ενεργή συμμετοχή τους στο κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι της σύγχρονης κοινωνίας.

Με βάση την αναγκαιότητα της άμεσης αλληλεπίδρασης και δέσμευσης για την ανάπτυξη μιας κριτικής και αντι-καταπιεστικής παγκόσμιας συνείδησης, αυτή η αρχική αντίληψη της κριτικής ταξιδιωτικής παιδαγωγικής δίνει έμφαση στις ταξιδιωτικές εμπειρίες που κατασκευάζονται μέσα από μια ποικιλία υφιστάμενων θεωριών, συμπεριλαμβανομένης της βιωματικής μάθησης, της αντι-καταπιεστικής εκπαίδευσης, της παγκόσμιας συνείδησης, τη διδακτικής της συμπόνιας, της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης και της κριτικής παιδαγωγικής. Έτσι, τα θεμέλια της κριτικής ταξιδιωτικής παιδαγωγικής αντλούν από αυτές τις θεωρίες, όπως φαίνεται στο παρακάτω σχήμα (Σχήμα 1) για να οικοδομήσουν μια μοναδική παιδαγωγική προσέγγιση για την ανάπτυξη μιας κριτικής συνείδησης μέσω της ταξιδιωτικής μάθησης.

Σχήμα 1. Θεωρητικό Πλαίσιο της Κριτικής Ταξιδιωτικής Παιδαγωγικής (Johnstone, 2014).

Βιωματική Μάθηση

Οι βιωματικές δραστηριότητες, οι οποίες διεξάγονται μέσα σε ένα πραγματικό και αυθεντικό περιβάλλον, ελκύουν περισσότερο τους μαθητές. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού είναι να παρέχει τις απαραίτητες συνθήκες που θα διευκολύνουν τη βιωματική μάθηση: την αποδοχή, την αυθεντικότητα και την ενσυναισθηματική κατανόηση. Η αποτελεσματικότητα των υιοθετούμενων βιωματικών δράσεων εξαρτάται από το μεθοδολογικό σχεδιασμό, τα

μέσα και τις συνθήκες υλοποίησης, την προσωπικότητα και τις δεξιότητες του εκπαιδευτικού, αλλά και από τα χαρακτηριστικά των εκπαιδευόμενων (Ματσαγγούρας, 2012).

Ανάμεσα στις τεχνικές που αξιοποιούνται στο πλαίσιο της βιωματικής μάθησης είναι και τα εκπαιδευτικά ταξίδια, αρκεί να γίνονται αντιληπτά ως επικοινωνιακές περιηγήσεις οι οποίες έχουν εκπαιδευτικό περιεχόμενο και στις οποίες οι μαθητές αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον, με απώτερο σκοπό την απόκτηση εμπειρίας σχετικά με συγκεκριμένες ιδέες ή έννοιες (Behrendt & Franklin, 2014). Μέσα από αυτή την παραδοχή πλαισιώνεται η κριτική ταξιδιωτική παιδαγωγική.

Η επιτόπια επίσκεψη σε κέντρα λήψης αποφάσεων (Δήμους, Περιφέρειες, Ελληνικό Κοινοβούλιο, Ευρωκοινοβούλιο, Ο.Η.Ε.), η συμμετοχή στο Ευρωπαϊκό Ολυμπιακό Φεστιβάλ Νέων, το ταξίδια προς βιώσιμες πόλεις, όπως Κοπεγχάγη (Πράσινη Πρωτεύουσα της Ευρώπης το 2014) και η εμπλοκή των μαθητών σε κατάλληλα προσχεδιασμένες δραστηριότητες, θα ενισχύσουν την οικειοποίηση της γνώσης μέσω της εμπειρίας και της αναζήτησης προσωπικού νοήματος σε αυτήν.

Απελευθερωτική εκπαίδευση

Η βιωματική συνιστώσα των ταξιδιωτικών προγραμμάτων, ιδιαίτερα εκείνων που περιλαμβάνουν άμεση αλληλεπίδραση με μέλη από μη κυρίαρχες ή καταπιεσμένες κοινότητες, μπορεί άμεσα ή έμμεσα να οδηγήσει σε *εκπαίδευση σχετικά με τον Άλλο*. Μέσω αυτής της μάθησης, οι μαθητές μπορούν να αναπτύξουν «ενσυναίσθηση για τον Άλλο» και «ομαλοποίηση των διαφορών και της ετερότητας» (Kumashiro, 2002 όπ.αναφ στο Johnstone, 2014). Τα ταξιδιωτικά προγράμματα ενισχύουν τη διερεύνηση και την συνειδητοποίηση της πραγματικής κατάστασης σε ελεύθερες και αυτόνομες συνθήκες μάθησης. Η συνειδητοποίηση οδηγεί στην κριτική αναγνώριση του εαυτού ως υποκειμένου, που δύναται να στοχαστεί και να δράσει πάνω στον κόσμο με σκοπό να τον αλλάξει. Δηλαδή τα άτομα οδηγούνται στη χειραφέτηση και κατά συνέπεια στην αλλαγή των κοινωνικών δομών.

Η σαφής κατεύθυνση της ανάπτυξης που λειτουργεί η κριτική ταξιδιωτική παιδαγωγική είναι προς την ανάπτυξη μιας προοπτικής κατά της καταπίεσης. Μια τέτοια διερεύνηση καθίσταται αναγκαία σε μια κοινωνία βαθιάς κρίσης, καταπιεστικών δομών, ασφυκτικού οικονομικού συστήματος, έντονων κοινωνικών ανισοτήτων, ξενοφοβικής ρητορικής, ακραίας έκφρασης ατομικισμού, εθνικιστικών εξάρσεων, νεοφιλελεύθερης ρητορικής στην χάραξη εκπαιδευτικής πολιτικής και κρίσης της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας (Kumashiro, 2002 όπ.αναφ. στο Johnstone, 2014).

Στο πλαίσιο διδασκαλίας της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής μπορούν να σχεδιαστούν και να οργανωθούν ταξιδιωτικά προγράμματα σε Μουσεία Ολοκαυτώματος εντός και εκτός της χώρας, σε πόλεις που μαστιάζονται από την ανεργία, σε δομές προσφύγων, καταυλισμούς Ρομά, σε χώρες με διαφορετικά πολιτικά και οικονομικά συστήματα.

Παγκόσμια συνείδηση

Με στόχο τη διάπλαση ενεργών και αλληλέγγυων πολιτών, η εκπαίδευση καλείται σήμερα να εμβαθύνει στην εκπαίδευση του παγκόσμιου πολίτη, στην καλλιέργεια της δημοκρατικής παγκόσμιας συνείδησης και στην ενδυνάμωση της κοινωνικής αλληλεγγύης (Green, 2006).

Οι εκπαιδευτικοί σε ολόκληρο τον κόσμο ενθαρρύνονται «να φέρουν τον κόσμο στις τάξεις τους» ή «να στείλουν τους/τις μαθητές τους στον κόσμο» (Andreotti & Souza, 2012), συμπεριλαμβάνοντας στη διδασκαλία τους θέματα παγκόσμιου ενδιαφέροντος (βιώσιμη ανάπτυξη, παιδαγωγική της ειρήνης, καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αντιρατσιστική εκπαίδευση), επιδιώκοντας συνεργασίες-δικτυώσεις σχολείων και μετακινήσεις σε άλλες χώρες με απώτερο στόχο οι μαθητές να σκέφτονται ως πολίτες του κόσμου και όχι ως πολίτες κάποιας τοπικής κοινότητας ή ομάδας (Nussbaum, 2002).

Οι ταξιδιωτικές εκπαιδευτικές εμπειρίες ανοίγουν τους ορίζοντες των μαθητών στις πραγματικότητες του κόσμου και τους αφυπνίζουν να δραστηριοποιηθούν για έναν κόσμο

με περισσότερη δικαιοσύνη, ισότητα και ανθρώπινα δικαιώματα για όλους. Είναι κάτι περισσότερο από την εκμάθηση σημαντικών και πολύπλοκων «παγκόσμιων ζητημάτων» εντός της σχολικής αίθουσας. Είναι η συνειδητοποίηση της παγκόσμιας διάστασης των τοπικών ζητημάτων μέσα από την επιτόπια μετάβαση και την έρευνα πεδίου. Ενδεικτικά εκπαιδευτικά ταξιδιωτικά προγράμματα προτείνονται σε υποβαθμισμένες περιοχές της πρωτεύουσας, σε σημεία οργανωμένου περιβαλλοντικού εγκλήματος, συμμετοχή σε δράσεις περιβαλλοντικής ή κοινωνικής ευαισθητοποίησης.

Διδάσκοντας τη συμπόνια

Σύμφωνα με τον Serrala (2013 όπ.αναφ στο Johnstone, 2014), η συμπόνια είναι μια διαφορετική έννοια από την ενσυναίσθηση, αν και τα δύο συχνά συγχέονται. Αναφέρει ότι η ενσυναίσθηση είναι η σπλαχνική ή συναισθηματική εμπειρία των συναισθημάτων του άλλου, ενώ η συμπόνια ξεκινά με τη συναισθηματική ανταπόκριση, αλλά προσθέτει μια αυθεντική επιθυμία να βοηθήσει, καθιστώντας την πολύ πιο ισχυρή. Η συμπόνια στην πραγματικότητα συνδυάζει την ενσυναίσθηση ή μια συναισθηματική αντίδραση με τον αλτρουισμό ή τη δράση που ωφελεί κάποιον άλλο.

Οι ταξιδιωτικές εμπειρίες των μαθητών και μαθητριών που θα αποκτηθούν π.χ. σε Μουσεία Μνήμης της Ευρώπης, σε δομές κοινωνικής πρόνοιας (γηροκομεία, ορφανοτροφεία) και η εμπλοκή τους σε κατάλληλα προετοιμασμένες βιωματικές-διαθεματικές/διεπιστημονικές δραστηριότητες σύμφωνα με το μοντέλο των Kohler & Barnes (2015) μπορούν να ενισχύσουν την αλληλέγγυα συμπεριφορά, να καλλιεργήσουν τη συμπόνια και τελικά να οδηγήσουν σε μια περισσότερο συμπονετική κοινωνία.

Πολυπολιτισμική/Διαπολιτισμική Εκπαίδευση

Ο McLagen (2003, όπ αναφ. στο Johnstone, 2014) επεκτείνει την πολυπολιτισμική εκπαίδευση σε ένα παγκόσμιο πλαίσιο, υποστηρίζοντας μια *επαναστατική πολυπολιτισμικότητα* που απαιτεί από τα άτομα να «αναζητήσουν σχέσεις ισότητας με τους λαούς σε όλο τον κόσμο», να αγωνίζονται ενάντια στην εκμετάλλευση, να υπερασπίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, να σέβονται τη διαφορετικότητα, να συγκρούονται με τον ρατσισμό, τον σεξισμό και την ομοφοβία. Αυτή η προοπτική αποτελεί κεντρικό και παιδαγωγικά κατευθυνόμενο συστατικό της κριτικής ταξιδιωτικής παιδαγωγικής. Αποτελεί ουσιαστικά μια γλώσσα δυνατότητας που μπορεί να αφυπνίσει μαθητές και μαθήτριες και να τους καταστήσει πολίτες του κόσμου.

Τα ταξιδιωτικά εκπαιδευτικά προγράμματα μπορούν να ενισχύσουν την διαπολιτισμική επικοινωνία, την καταπολέμηση του ρατσισμού και του εθνικιστικού τρόπου σκέψης και να καλλιεργήσουν τον διαπολιτισμικό σεβασμό. Αποτελούν μορφή διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, που επιδιώκει να εμποδίσει το σχηματισμό στερεότυπων και προκαταλήψεων, απέναντι σε πρόσωπα και πολιτισμούς και να υπερβεί κάθε μορφή εθνοκεντρικής αντιμετώπισης, πραγματοποιώντας μια εκπαιδευτική διαδικασία που δίνει ουσία στα ανθρώπινα δικαιώματα προωθώντας την κατανόηση και τη συνεργασία μεταξύ των λαών για να οδηγηθούν οι κοινωνίες στην πρόοδο και την ειρήνη (Γκότοβος, 2002).

Κριτική παιδαγωγική

Προαπαιτούμενο της κριτικής παιδαγωγικής είναι η δημιουργία ενός ανοιχτού μαθησιακού περιβάλλοντος αμφισβήτησης και κριτικής επαγρύπνησης, ώστε οι μαθητές να οδηγούνται στην κριτική ανάλυση των κοινωνικών φαινομένων, στην αναζήτηση των βαθύτερων ιδεολογικών, πολιτικών και οικονομικών συνθηκών των ιστορικών φαινομένων και στη διασύνδεση σχολείου και κοινωνικής πραγματικότητας. Ένα κριτικό μαθησιακό περιβάλλον δημιουργεί πρόσφορο έδαφος για επικοινωνιακές, συνεργατικές, ανοικτές, δημοκρατικές και διαλογικές παιδαγωγικές μεθόδους, όπου με τα κατάλληλα ερεθίσματα διεγείρεται η επιστημολογική περιέργεια και η κριτική ικανότητα των μαθητών (Freire, 2009).

Στο σημείο αυτό συναντιούνται δημιουργικά οι σχολικές ταξιδιωτικές εμπειρίες με την κριτική παιδαγωγική. Το μαθησιακό περιβάλλον που διαμορφώνεται μέσα από αυτές τις διαδικασίες, παρέχει το κατάλληλο έδαφος για την ανάπτυξη μιας αντιρατσιστικής εκπαίδευσης με διαπολιτισμικό προσανατολισμό, στοιχεία τα οποία είναι σύμφυτα με την έννοια της κριτικής παιδαγωγικής. Τα κατάλληλα οργανωμένα σχολικά ταξιδιωτικά προγράμματα δεν αρκούνται στην επιφανειακή προσέγγιση διαφορετικών πολιτισμών ή στην άνευ στόχων και ουσίας περιήγηση σε χώρους ιστορικούς ή αρχαιολογικούς, αλλά η προσέγγιση επιδιώκει την απόρριψη της πολιτισμικής υπεροψίας και αποκτά πολιτική χροιά. Οι μαθητές, ενώ διδάσκονται τις πανανθρώπινες αξίες της ελευθερίας, της ισότητας και της δημοκρατίας, σπάνια τους παρέχονται ευκαιρίες να διαπιστώσουν πώς καταπατώνται τα ανθρώπινα δικαιώματα καθημερινά γύρω μας (ρατσιστικές και ομοφοβικές επιθέσεις, φτώχεια) ή να συνειδητοποιήσουν τις συνέπειες ιστορικών γεγονότων (ναζισμός, πόλεμοι, οικονομικοί κρίση). Έτσι, όταν η στοχοθεσία των σχολικών εκδρομών παραμένει μόνο στην ψυχαγωγία των μαθητών, αποφεύγεται η εμβάθυνση σε τέτοια φαινόμενα και γεγονότα, οι μαθητές δεν προβληματίζονται, χάνεται η ευκαιρία για καλλιέργεια της ενεργού πολιτεότητας και εκπαιδεύονται να πιστεύουν ότι αυτός ο τρόπος λειτουργίας του συστήματος είναι φυσικός και αναπόφευκτος, πεποίθηση η οποία σταδιακά μαζικοποιείται και μετατρέπεται σε κοινή λογική (Zinn, 2011 όπ. αναφ. στο Johnstone, 2014).

Συμπεράσματα

Η Κριτική Ταξιδιωτική Παιδαγωγική αποτελεί ένα σχεδόν ανεξερεύνητο πεδίο. Τα τελευταία χρόνια ένα πλήθος ερευνών ανέδειξε τη σημαντικότητα των σχολικών εκδρομών, αλλά στη συντριπτική τους πλειοψηφία κυριαρχούνται από ρητορικές για τη σωματική, γνωστική, ψυχοσυναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη των μαθητών. Η προσέγγιση όμως των σχολικών εκδρομών ως ταξιδιωτικών εμπειριών, όπου η μάθηση γίνεται αντιληπτή ως διαδικασία κοινωνικής διάδρασης και οι μαθητές οικοδομούν τη γνώση μέσω της ενεργητικής συμμετοχής σε αυθεντικά περιβάλλοντα, άνοιξε το δρόμο για τη θέαση των σχολικών εκδρομών ως ταξιδιωτικές εμπειρίες για την καλλιέργεια της ενεργού πολιτεότητας. Ενσωματώνει, και έτσι αναδύθηκε το πεδίο της «Κριτικής Ταξιδιωτικής Παιδαγωγικής» (Johnstone, 2014). Το μάθημα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση συνδέεται με την εμπειρία των μαθητών μέσα και έξω από το σχολείο, περισσότερο από κάθε άλλο γνωστικό αντικείμενο. Τα κατάλληλα σχεδιασμένα και οργανωμένα ταξιδιωτικά προγράμματα αποτελούν για τον εκπαιδευτικό μια γόνιμη παιδαγωγική προσέγγιση, αρκεί να ενσωματώνει τη βιωματική-εμπειρική μάθηση, την ανατρεπτική-απελευθερωτική εκπαίδευση, την καλλιέργεια της παγκόσμιας συνείδησης, αλληλεγγύης και συμπόνιας, την διαπολιτισμική επικοινωνία, τον κριτικό και γόνιμο προβληματισμό. Με αυτό τον τρόπο οι ταξιδιωτικές εμπειρίες μπορούν να αποτελέσουν σημαντικές κοινωνικοπολιτικά ζητήματα.

Αναφορές

Andreotti, V. O. & Souza, L. M. (2012). (Towards) Global Citizenship Education 'Otherwise'. In V. O. Andreotti & L. M. Souza (Eds.) *Postcolonial perspectives on global citizenship education* (pp. 1-6). New York: Routledge.

Behrendt, M., & Franklin, T. (2014). A Review of Research on School Field Trips and Their Value in Education. *International Journal of Environmental and Science Education*, 9(3), 235-245. doi: 10.12973/ijese.2014.213a.

Chism, Nancy Van Note, (2006). «Challenging Traditional Assumptions and Rethinking Learning Spaces» in *Learning Spaces*, edited by Oblinger, D., 2.1 – 2.12 Boulder, CO: EDUCAUSE.

Freire, P. (2009). *Δέκα επιστολές προς εκείνους που τολμούν να διδάσκουν*. Τ. Λιάμπας, (επιμ.). Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο

Green, A. (2006). *Education, Globalisation and the Nation State*. In Lauder, H. et al., (Eds.) *Education, Globalization and Social Change* (pp.192-197). Oxford: Oxford University Press.

Johnstone, B. (2014). *Critical travel pedagogy: Promoting a critical consciousness through international travel experiences* (Doctoral dissertation, University of California). Retrieved from

<https://cloudfront.escholarship.org/dist/prd/content/qt7qs7s4f9/qt7qs7s4f9.pdf>

Kohler-Evans, P., & Dowd Barnes, C. (2015). *Civility, compassion, and courage in schools today: Strategies for implementing in K-12 classrooms*. Rowman & Littlefield Publishers, Inc.

Kuuskorpi, K. & González, N. (2011). *The Future of the Physical Learning Environment: School Facilities that Support the User*. OECD ISSN:2072 7925.

Nussbaum, M. (2002). *Education for citizenship in an era of global connection*. *Studies in Philosophy and Education*, Vol. 21, pp. 289-303

Oblinger, D. (2006) *Learning Spaces: Space as an agent*, Educause ISBN 0-9672853-7-2 Available Online: www.educause.org/learning-spaces.

Γκότοβος, Α. (2002). *Εκπαίδευση και Ετερότητα. Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Καρνέζου, Μ. (2010). *Μελέτη της οργάνωσης και πραγματοποίησης επισκέψεων σε Τεχνοεπιστημονικά Μουσεία (Διδακτορική Διατριβή)*. Φλώρινα: Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας: Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών.

Ματσαγγούρας, Η. (2012). *Από τη Βιωματική Μάθηση στο Συνεργατικό Μοντέλο Βιωματικών Δράσεων*. Αθήνα, Ι.Ε.Π.

Σακκά, Α. (2018). *Ο σχολικός εκπαιδευτικός τουρισμός και οι οικονομικές του επιδράσεις: μελέτη περίπτωσης των σχολικών μονάδων της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Καρδίτσας (Μεταπτυχιακή Διατριβή)*. Ε.Α.Π.

Τερλεξής, Π. (1975). *Πολιτική Κοινωνικοποίηση. Η γένεση του πολιτικού ανθρώπου*, Αθήνα: Gutenberg.

Φ.Ε.Κ. 139, τ. Β' 18-1-2023. Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής της Α' τάξης Γενικού Λυκείου.

Φ.Ε.Κ. 202, τ. Β' 19-1-2023. Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής της Γ' τάξης Γυμνασίου.